

ETNICZNOŚĆ W AZJI

Jerzy Bayer

PROBLEM CHIŃSKIEGO NACJONALIZMU – OD MOMENTU PROKLAMOWANIA CHIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ¹

Komunistyczna Partia Chin (KPCh) wobec mniejszości narodowych przed 1949 r.

Komunistyczny rząd chiński, zainspirowany zarówno modelem sowieckim, jak też państwowotwórczą filozofią założyciela Republiki Chińskiej Sun Yat-sena (Sun Zhongshana) i jego następcy Czang Kaj-szeka (Jiang Jieshi), w istocie przyjął i zastosował teorię wyższości kulturowej narodowości Han nad niżej stojącymi mniejszościami oraz wynikającą z niej koncepcję i taktykę integracji. W wydaniu chińskim była ona tożsama z asymilacją (*tóngguà*) bądź sinizacją (*Hànhuà* lub *Huàhuà*), nieco złagodzoną dopiero w epoce modernizacji i otwarcia, gdy przyznano, iż asymilacja *w licznych przypadkach* miała miejsce, ale zarazem nacisk położono na etniczne „przemieszczenie” (*rónghé*)².

Pojęcie „ojczyzny” rozszerzono tak, aby obejmowało nie tylko obszar Chin właściwych (*Zhōngguó běnbù*), lecz także pogranicza. Zgodnie z oficjalną tezą *cały naród chiński złożony z wielu grup etnicznych dążył do jedności wszystkich narodowości*, co znacznie wykraczało poza realia dawnego imperium qingowskiego, które w dużo większym stopniu było państwem wieloetnicznym i w którym każde

¹ Część pierwsza tego tekstu, *Problem chińskiego nacjonalizmu do chwili proklamowania ChRL*, ukazała się w poprzednim numerze: „Azja-Pacyfik” 2011, t. 14, s. 70–86. Redakcja.

² Choi Woogil, *The Korean Minority in China and its Ethnic Identity* (praca doktorska, niepubl.), Geneva 1998, s. 65; Zhao Suisheng, *Chinese Nationalism and Its International Orientations*, „Political Science Quarterly” 2000, Vol. 115, No. 1, s. 18–19; Shen Kaiyun, Da Ma, *Toushi Dalai* [Przejeżdżać Dalajlamę], cz.1, Xizang Renmin Chubanshe, Lhasa 2002, s. 8; Lin Chun, *The Transformation of Chinese Socialism*, Durham–London 2006, s. 100; J. K. Fairbank, *Tributary Trade and China's Relations with the West*, „The Far Eastern Quarterly” 1942, Vol. 1, No. 2, s. 136–138.

grupie etnicznej przypadały konkretne role: Mandżurom w rządzeniu, Chińczykom w biurokracji, Mongołom i Koreańczykom w wojsku, Tybetańczykom – w kwestiach religijnych (bowiem Mandżurowie, podobnie jak Mongołowie, wyznawali buddyzm w wersji tybetańskiej).

Autorzy obszernej, propagandowo krytycznej publikacji pt. *Toushi Dalai* [Przejrzeć Dalajlamę] cytują nawet wypowiedzi Mao Zedonga na temat genetycznej przewagi narodu chińskiego, uwidaczniającej się u osób mieszanego pochodzenia³. Mao wizjonersko dążył do stworzenia idealnego społeczeństwa komunistycznego, w którym nastąpiłaby integracja wszystkich narodowości i zapanowała jednolita kultura, rozumiana jako kultura Han. Była to – niezależnie od wszelkich uwarunkowań i obciążeń ideologicznych – koncepcja z racji swego charakteru bardziej sinocentryczna (w istocie hanowska) niż kosmopolityczna bądź internacjonalistyczna.

Republika, proklamowana w Chinach w 1912 r., werbalnie i deklaratywnie wykluczyła odrębność etniczno-organizacyjną w ramach państwa chińskiego, natomiast później władza komunistyczna, przyjmując podobną postawę, w istocie była przekonana o wyższości narodowości Han. Mówił o tym Zhu Rongji, premier ChRL z lat 1997–2002: *Chińczycy to najmądrzejszy naród. Ma najwyższy poziom inteligencji*⁴.

Polityka KPCh w kwestiach etnicznych oparła się na komunistycznej teorii narodowości, która zakłada *zanikanie narodowości na ostatnim etapie historii*, co w istocie – w warunkach chińskich, tj. ilościowej, ponad 90-proc. dominacji rdzennych Hanów – sprowadzało się do zanikania narodowości poprzez asymilację⁵. Polityka ta ukształtowała się jako konglomerat teorii Lenina i Stalina, doktryn Sun Yat-sena i Czang Kaj-szeka oraz chińskiego (hanowskiego) nacjonalizmu. W percepcji Lenina narodowość występowała przede wszystkim jako kategoria ekonomiczna, bowiem proletariat miał – w jego mniemaniu – optować na rzecz wyzwolenia klasowego, a nie autonomii bądź separacji (od państwa sowieckiego). Prawo do samookreślenia Lenin co prawda popierał, ale uważał je wyłącznie za etap przejściowy przed całkowitym zanikiem narodowości jako wyznacznika świadomości⁶. Ta teza, formułowana pod adresem klasy robotniczej Rosji (i krajów przez nią podbitych), niezwykle pasowała do chińskiej tradycyjnej percepcji i wizji świata, zgodnie z którymi „wyzwoleni”, oświeceni i „ucywilizowani” barbarzyńcy naturalną kolejną rzeczą wybiorą integrację z Chinami. Marksistowska analiza pozwalała na

³ Shen Kaiyun, Da Ma, op. cit., s. 9.

⁴ Willy Wo-lap Lam, *The Era of Jiang Zemin*, Singapore 1999, s. 354; „Wen Wei Po”, 24 września 1997.

⁵ Choi Woogil, op. cit., s. 6; Lee Kwangkyu, *Czaedzung hanmin* [Koreańczycy w Chinach], Seoul 1994, s. 6–11.

⁶ J. T. Dryer, *China's Forty Millions*, Cambridge MA 1976, s. 43; Tsering Jampa, *Jampa: The Story of Racism in Tibet*, International Campaign for Tibet, Washington–Amsterdam 2001, s. 35.

obarczenie wszelką winą nacjonalizmu – jako przejawu tendencji odśrodkowych, tzn. antypaństwowych – oraz imperializmu, który Chin jako kraju wyzyskiwanego nie mógł dotyczyć. Zarazem marksizm z wizją socjalistycznej utopii pasował do starożytnej chińskiej koncepcji Wielkiej Harmonii (*dàtóng*, niekiedy tłumaczonej jako Wielka Jednia), obejmującej wszystkie narodowości.

Przyjmując internacjonalistyczne tezy Marksa oraz leninowskie prawo narodów do samostanowienia, komuniści chińscy zastosowali w swojej interpretacji dziejów Chin analizę „klasową”. Pozwoliło im to ukazywać Państwo Środka jako *ofiara imperializmu* i w ten sposób podbudowywać własny nacjonalizm – klasową misję internacjonalistyczną – oraz unikać odwołań do tradycji imperialnych, które *de facto* niewiele różniły (a jeśli, to wyłącznie w postaci stosowanych metod w dążeniu do zapewnienia swej dominacji) Chiny cesarskie i ich postępowanie wobec sąsiednich narodów od działań europejskich kolonizatorów wobec podbijanych narodów⁷. Tezą wyjściową wielu chińskich publikacji propagandowych dotyczących kwestii etnicznych jest idealistyczne twierdzenie, zgodnie z którym mimo istnienia nierówności i ucisku w dziejach narodowości w Chinach nigdy nie pojawiły się tam stosunki między kolonizatorami a narodami skolonizowanymi zachodniego typu, bowiem między narodowościami *panowała jedność i miłość*⁸.

KPCh a mniejszości narodowe po 1949 r.

Po przejęciu władzy w Chinach w 1949 r. KPCh przyjęła za aksjomat to, że równość wszystkich narodowości w ramach państwa chińskiego jest równoznaczna z samookreśleniem mniejszości narodowych, albowiem pozostawienie poza obrębem Chin oznaczałoby albo zacofanie, albo „imperialistyczną eksploatację”. W ten sposób leninowska teoria narodowości dodatkowo podbudowała tradycyjną chińską politykę rządzących faktycznej, stopniowej asymilacji, dostarczając ważkiego uzasadnienia ideologicznego. Równość pojmowano w kategoriach zawężonych do równości w prawie reprezentowania „narodu Chin”.

W krótkim czasie nastąpiła radykalna ewolucja poglądów Mao – i tym samym KPCh – od prawa do samookreślenia i samodzielności, głoszonego na samym początku lat 30., do prawa do pozostania w ramach Chin i korzystania z dobrodziejstw rewolucji chińskiej w latach 50.⁹ Teorie marksistowskie, zastosowane w prakty-

⁷ Lin Chun, op. cit., s. 100–101.

⁸ Shen Kaiyun, Da Ma, op. cit., s. 11.

⁹ *Self-determination in the Post-Soviet Era*, „International Studies” 1997, Vol. 34, No. 3, s. 249; Tsering Jampa, op. cit., s. 34.

ce (np. po aneksji Tybetu w latach 1950–1951), jeszcze bardziej zminimalizowały i zmarginalizowały tożsamość narodową Tybetańczyków.

Rezolucja I Ogólnochińskiego Zjazdu Rad z listopada 1931 r. głosiła w art. 14, że *Radziecki Rząd Chiński uznaje prawo mniejszości narodowych w Chinach do samostanowienia, prawo do całkowitego oddzielenia się od Chin i utworzenia niezależnego państwa dla każdej mniejszości narodowej. Wszyscy Mongołowie, Muzułmanie, Tybetańczycy, Miao, Yao, Koreańczycy i inni żyjący na terytorium Chin będą w pełni korzystać z prawa do samostanowienia, tzn. będą mogli przyłączyć się do Chińskiego Związku Rad lub odłączyć się i utworzyć własne państwo, jak sobie tego będą życzyć*. Wykładnia ta dotyczyła wszystkich obszarów, na których większość stanowiła populacja niechińska. Stanowisko z 1931 r. powtórzono w dokumentach uchwalonych w styczniu 1934 r. przez II Ogólnokrajowy Zjazd Rad¹⁰.

KPCh rychło jednak wycofała się z tego stanowiska, zgodnego z leninowską definicją samostanowienia narodów, podobnie jak odrzuciła sowiecką koncepcję federalizmu¹¹. Zmiana stanowiska KPCh wynikała z co najmniej dwu przyczyn: poczucia zagrożenia „imperialistycznego”, potwierdzonego japońską agresją na Mandżurię we wrześniu 1931 r. i sowieckimi zakusami wobec Ujgurii/Xinjiangu, oraz własnych, negatywnych doświadczeń wyniesionych z kontaktów armii komunistycznej z ludnością obszarów niechińskich, która najczęściej wrogo odnosiła się do tych wojsk¹².

Symptomatyczny jest w tej kwestii przykład Tybetu. Mao, który jeszcze w 1936 r. mówił o *autonomicznej republice tybetańskiej*, dołączonej do Federacji Chińskiej (bo i takim pojęciem się wówczas też posługiwał), dwa lata później nie wspominał już o autonomii, lecz jedynie o *zagwarantowaniu Tybetańczykom i innym mniejszościom pełnej równości* oraz o zachowaniu i poszanowaniu ich języków i kultury. Mao, podsumowując Długi Marsz sił komunistycznych szlakiem częściowo przecinającym tereny zamieszkane przez ludność tybetańską, podkreślał, że *potem, jakiej udzielili Tybetańczycy, jest jedynym zagranicznym długiem, jaki zaciągnęli komuniści i który kiedyś trzeba będzie spłacić* – w istocie chodziło tu o rekwizycje, dokonywane na ludności tybetańskiej przez wojska komunistyczne¹³.

¹⁰ *White Paper on Tibet: Tibet – Its Ownership and Human Rights Situation*, Information Office of the State Council, Beijing, 22 września 1992, s. 1; Dawa Norbu, *China's Tibet Policy*, Richmond 2001, s. 320; W. Smith, *Tibetan Nation*, Boulder, Co. 1997, s. 337; C. Brandt, B. Schwarz, J. K. Fairbank, *A Documentary History of Chinese Communism*, London 1959, s. 223; *Self-determination in the Post-Soviet Era*, op. cit., s. 35.

¹¹ *Autonomy & the Tibetan Perspective*, Tibetan Parliamentary & Policy Research Centre, New Delhi 2006, s. 46.

¹² *Self-determination in the Post-Soviet Era*, op. cit., s. 245; J. T. Dryer, op. cit., s. 67–70.

¹³ E. Snow, *Red Star over China*, New York 1938, s. 193; W. Smith, *Tibetan Nation*, op. cit., s. 339; D. Wilson, *The Long March 1935. The Epic of Chinese Communism's Survival*, London 1982, s. 253.

A zatem sam Mao Zedong jednoznacznie uznawał wówczas Tybet jako „zagranicę” w stosunku do Chin właściwych, aczkolwiek godził się na autonomiczny status Tybetu, Ujgurii/Xinjiangu i Mongolii w ramach federacyjnego państwa chińskiego – i to z *własnej woli*¹⁴.

W programie działania koalicyjnego rządu chińskiego z 24 kwietnia 1945 r. Mao głosił, że: *Komuniści muszą aktywnie pomagać ludziom ze wszystkich mniejszości narodowych w walce [...] o polityczną, gospodarczą i kulturową emancypację i rozwój oraz utworzenie własnych armii. [...] Ich języki mówione i pisane, zwyczaje i obyczaje oraz wierzenia religijne muszą być szanowane*. Tamże opowiadał się też za koncepcją Chin jako unii demokratycznych republik¹⁵.

Mao Zedong, krytykując zarówno Guomindang, jak i partyjną biurokrację za przejawianie wielkohanowskiego szowinizmu wobec mniejszości narodowych, w istocie przejął wiele elementów ich ideologii, a przede wszystkim tezę o uformowaniu się „narodu Chin” złożonego z wielu narodowości. Mao zwalczał też „lokalny szowinizm” i „nacjonalizm”, pod którymi to terminami kryły się poczucie odrębnej tożsamości mniejszych narodów i ich lokalny patriotyzm. Zdaniem Mao samookreślenie nie leżało w interesie mniejszości narodowych, bowiem wówczas nie byłyby one w stanie korzystać z pomocy narodowości Han¹⁶. Takie przekonania legły u podstaw teorii, według której Chińczycy mieli być *najbardziej rewolucyjnym narodem na świecie, mogącym poprowadzić narodowości niechińskie na wyższy etap rozwoju historycznego*. Do tej teorii dopasowywano teorie naukowe, mające udowodnić dziedziczność postawy klasowej. „Wyzwolenie”, „oświecenie” i „modernizacja” stały się hasłami, pod którymi Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza podporządkowywała mniejszości narodowe władzom w Pekinie, a wszelkie wyznaczniki odrębnej tożsamości – obyczaje, tradycje, własna kultura, spuścizna historyczna, a nawet pielęgnowanie własnego języka – podlegały faktycznie stopniowym ograniczeniom jako przeszkody dla „postępu”¹⁷.

Wspólny Program

Wspólny Program (Gòngtóng Gānglǐng), ogłoszony przez Chińską Ludową Polityczną Konferencję Konsultatywną 17 września 1949 r. jako preludeum do proklamacji ChRL (z 1 października 1949) był równoznaczny z tymczasową konstytu-

¹⁴ W. Smith, *Tibetan Nation*, op. cit., s. 340.

¹⁵ Mao Zedong, *Xuanji* [Dzieła zebrane], t. 3, Beijing 1968, s. 985; Dawa Norbu, op. cit., s. 374.

¹⁶ *Self-determination in the Post-Soviet Era*, op. cit., s. 245–249; Tsering Jampa, op. cit., s. 36–37; Mao Zedong, *Mao Zedong Xuanji diwujuan*, Shanghai 1977, s. 75.

¹⁷ Tsering Jampa, op. cit., s. 37.

cją ChRL. W programie tym (art. 9, 50) wskazano na równość praw i obowiązków wszystkich narodowości, a także zapowiedziano praktykowanie autonomii regionalnej na obszarach przez nie zamieszkanym (art. 51) oraz prawo do zachowania języka, obyczajów i wierzeń (art. 53). Całkowicie pominięto natomiast – w przeciwieństwie do wcześniejszych koncepcji Mao – pojęcie samookreślenia, zastępując je swoiście rozumianą i interpretowaną „autonomią”, wykluczającą możliwość wystąpienia z ChRL. Oznaczało to regres w stanowisku KPCh w kwestiach etnicznych. W odróżnieniu od obecnych regulacji prawnych dopuszczano we *Wspólnym Programie* przeprowadzanie reform przez władze danej jednostki autonomicznej bez konieczności akceptacji – tzn. ingerencji – ze strony władz centralnych. Odzwierciedleniem *Wspólnego Programu* było m.in. *17-punktowe porozumienie* między rządem ChRL a rządem Tybetu z 23 maja 1951 r., które gwarantowało Tybetowi znacznie większy zakres samodzielności niż obecna „autonomia”. Do *Programu* odwoływały się w dalszych latach władze ChRL. Wstępnym wzorcem autonomii regionalnej stał się utworzony już 1 maja 1947 r. Okręg Autonomiczny Mongolii Wewnętrznej¹⁸. Wbrew twierdzeniom urzędowej historiografii chińskiej nie przytoczono potwierdzonych dowodów na to, że koncepcję autonomii regionalnej konsultowano z przedstawicielami mniejszości narodowych.

Dla określenia innych niż Hanowie grup etnicznych zastosowano termin *shǎoshù mínzú* – ‘mniejszości narodowe’, a dosłownie ‘narodowości mniejszościowe’. KPCh przyjęła sformułowaną w 1913 r. przez Stalina definicję narodowości jako *historycznie ukształtowanej, trwałej społeczności ludzkiej, uformowanej na podstawie wspólnego języka, terytorium, życia gospodarczego oraz rysu psychologicznego przejawiającego się we wspólnej kulturze*¹⁹. W rozumieniu uczonych zachodnich definicja ta nie oddaje w pełni dynamiki zmian zachodzących w autodefinicjach i procesach definiowania grup etnicznych, natomiast nauka chińska niezmiennie posługuje się nią do dziś jako aksjomatem (nie odwołując się już do źródła). Trudno byłoby odnieść tę definicję dziś na przykład do Mandżurów, którzy niemal całkowicie stracili swój język na rzecz chińskiego, lub do uznawanej za odrębną narodowości Hui, której jedynym wyznacznikiem jest – i to nie zawsze – islam, natomiast nie jest nim ani język (bowiem używają oni chińskiego), ani terytorium (bowiem zamieszkują na znacznej części obszaru ChRL).

¹⁸ W. Smith, *China's Policy on Tibetan Autonomy*, „EWCW Working Papers” 2004, No. 2, s. 9–10; Zheng Shan, *A History of Development of Tibet*, Beijing 2001, s. 416; W. Smith, *Tibetan Nation*, op. cit., s. 344–345; C. Tubilewicz (red.), *Critical Issues in Contemporary China*, Hong Kong 2006, s. 169; Th. H. E. Chen, *The Chinese Communist Regime: Documents and Commentary*, New York 1967, s. 34.

¹⁹ C. Tubilewicz, op. cit., s. 171; *Autonomy & The Tibetan Perspective*, op. cit., s. 46–47.

Ukierunkowanie polityki narodowościowej ChRL

Polityka ChRL wobec innych niż Han narodowości sprowadza się do dwu zasadniczych kierunków: asymilacji etnicznej i integracji terytorialnej, tzn. zespolenia ich samych oraz zamieszkanego przez nie obszaru z Chinami właściwymi. Trudno oprzeć się wrażeniu, że regulacje odnoszące się do mniejszości i ich autonomii są w istocie traktowane jako rozwiązania tymczasowe, nawet jeśli byłyby obliczone na wiele lat. Ostatecznym celem tej polityki jest – jak wiele na to wskazuje – zapewnienie realizacji interesów państwa chińskiego w opcji dominującej narodowości oraz pełnej kontroli nad peryferiami i tamtejszymi ludami. W takim podejściu odzwierciedla się zarówno hegemonistyczna tradycja imperialnych Chin, jak też swoiście interpretowana marksistowsko-leninowska teoria narodowości. Spełniająca wobec niej funkcję utylitarną integracja wraz z rozwiniętym poczuciem tożsamości terytorialnej – być może nawet głębszym niż poczucie tożsamości kulturowej – a także obsesja na tle suwerenności i całkowitej kontroli w ramach centralizacji władzy są wartościami nadrzędnymi, które w połączeniu ze słabym systemem prawnym sprawiają, że autonomia jest jedynie fikcyjnym hasłem, służącym doraźnym potrzebom propagandowym. System federalny uznano w Chinach za niepraktyczny i nieprzydatny, a nawet groźny, bowiem federacja równałaby się uznaniu pewnej odrębności politycznej, kulturowej i terytorialnej poszczególnych narodowości, a przez to oznaczałaby utrwalenie owych odmienności wbrew potrzebie i imperatywowi przyjętej jako cel ww. hanowskiej wizji jedności (tj. asymilacji mniejszych i słabszych grup etnicznych).

Podporządkowane tym politycznym wymogom archeologia i paleontologia chińska w próbach udowadniania odrębności i tożsamości narodowej przekraczają granice rzetelności, dowodząc na przykład, że kultura chińska jest w pełni autochtoniczna, a jej tradycja sięga prawie dwóch milionów lat. Podobnie modyfikacji na potrzeby polityczne poddawana jest historia Chin. Na przykład w 2007 r. w debacie na forum ONZ, poświęconej zagadnieniom autonomii i przygotowaniu przedmiotowej rezolucji, delegacja ChRL prezentowała pogląd, że na terytorium Chin nie ma żadnych autochtonów, ponieważ *od 5 tys. lat mniejszości narodowe żyją na swoich terenach w zjednoczonym państwie*²⁰.

W tych niemal wyłącznie kategoriach rozpatruje się obecnie w ChRL przejęcie władzy na tronie cesarskim w Chinach w 1279 r. przez mongolską dynastię Yuan (która obaliła chińską Song) i w 1644 r. przez mandżurską Qing (która oba-

²⁰ Nie miał przy tym znaczenia fakt, że przed 5 tys. lat państwo, z którego wywodzą się dzisiejsze Chiny, obejmowało zaledwie skrawek dorzecza Huanghe, natomiast pozostałe obszary były później stopniowo wchłaniane i sinizowane w toku postępującej ekspansji.

liła chińską Ming) jako wymianę etniczną w ramach jednego, wielkiego wieloetnicznego państwa chińskiego, a nie w kategoriach obcej inwazji, agresji i okupacji, jak to czyniono jeszcze w latach 80. XX w.²¹

W tym kontekście formułowane są wywodzące się z tradycyjnego przekonania o wyższości cywilizacyjnej oraz potrzeb i aspiracji rodzącego się globalnego mocarstwa roszczenia do terytoriów zamieszkanych przez „barbarzyńców” jako naturalnie należnych cesarstwu. Dotyczy to nie tylko obszarów już dawno inkorporowanych w ramach państwa chińskiego, takich jak: Tybet, Xinjiang oraz Mongolia Południowa²² (w Chinach nazywana Mongolią Wewnętrzną), ale także okresowo i tylko umownie kontrolowanych niegdyś przez Chiny obszarów, na przykład należących do Indii (Arunaczal Pradeś), nie mówiąc o spornych archipelagach na Morzu Wschodniochińskim czy Południowochińskim²³.

W Chinach istnieje kilka postaci nacjonalizmu. Osobiście kwalifikuję je następująco:

- a) nacjonalizm oficjalny, inspirowany przez ideologię komunistyczną i z racji jej postępującej erozji coraz bardziej ją zastępujący. KPCh stymuluje i wykorzystuje tę formę nacjonalizmu (*mínzúzhǔyì*)²⁴ dla legitymizacji swojej władzy, utożsamiając go z patriotyzmem (*àiguózhǔyì*).
- b) nacjonalizm „rewanżystowski”, dość rozpowszechniony w społeczeństwie chińskim i wyraźnie obecny w światopoglądzie części elity rządzącej, reprezentującej tendencje wielkomocarstwowe i dominacyjne, a nabierający niekiedy cech wręcz szowinizmu, przejawiający się w swej „ludowej”, populistycznej wersji, w odwoływaniu się do poczucia wyższości nacji i przy tym wyraźnie ksenofobiczny.

²¹ Podczas gdy istotnie asymilacja nastąpiła w przypadku Mandżurów, którzy ulegli prawie całkowitej sinizacji, to nie miała miejsca w przypadku Mongołów, którzy w okresie swojego panowania w Chinach odnosili się wrogo do chińskiego otoczenia, nie byli podatni na jego wpływ i oddziaływanie (wyłączając niewielką część klasy rządzącej) i zostali wygnani na fali chińskiego buntu narodowościowego jako intruzi.

²² W języku mongolskim (zarówno w niepodległej Mongolii, jak też w jej części nazywanej w Chinach Mongolią Wewnętrzną – *Nèi Měnggǔ*) stosuje się tradycyjne określenie geograficzne, tzn. „Mongolia Południowa” (*Övör Mongol, Öbür Monggol*).

²³ Również współcześnie ujawnia się w Chinach przekonanie o tym, że kraje ościennie oczywiście są koleją rzeczą ciężką ku Chinom, a każdy obszar, który kiedykolwiek, choćby na krótko, znalazł się pod władaniem Niebiańskiego Cesarstwa, należy do nich na zawsze i nie ma prawa się od nich – jako „ojczyzny” – oderwać, bowiem to równałoby się „separatyzmowi”, tzn. zbrodni wobec „macierzy”.

²⁴ Termin *mínzúzhǔyì* (nacjonalizm), podobnie jak *mínzú* (narodowość), jest pochodzenia japońskiego, aczkolwiek powstał z semantemów zapożyczonych wcześniej z chińskiego (odp. *minzoku-shugi* i *minzoku*).

Obie powyższe postaci nacjonalizmu łączy przekonanie m.in. o szczególnym, należnym Chinom miejscu w światowym układzie sił i wyjątkowych cechach chińskiej nacji, predysponowanej do tego, aby być modelem i wzorcem oraz przewodnikiem i nauczycielem, a także głęboko zakorzeniona nieufność, wynikająca głównie z zaszłości historycznych – nieustannie podtrzymywanych i podsycanych w edukacji, propagandzie i pamięci zbiorowej jednostronnie pojmowanych dziejów „poniżenia” Chin przez mocarstwa w XIX w. i w 1. połowie XX w. W tej bardzo powierzchownej analizie – w dużym stopniu opartej na chińskim pojęciu obowiązkowego zachowania twarzy i tym samym niemożności przyznania się do błędu – nie ma miejsca na uwzględnianie własnych niedociągnięć, a tym bardziej błędów (np. zastoju rozwojowego w epoce Qing, nadmiernego przyrostu demograficznego w XVIII w., słabości struktur państwa i armii, pozorów jedności itd.), jako przyczyn późniejszych porażek w konfrontacji z zagranicą.

Różnią natomiast te formy nacjonalizmu wiedza o świecie oraz instrumentarium stosowane do realizacji tych celów. Nacjonalizm rewanżystowski dochodzi do głosu najczęściej w formie manifestacji sterowanych przez władze, ale też niekiedy wymykających się jej kontroli, tak jak w przypadku gwałtownych demonstracji antyjapońskich w kwietniu 2005 r. w Szanghaju czy na przełomie lata i jesieni 2010 r. W drugim wypadku mamy do czynienia z polityką mocarstwową (*qiángguó wàijāio*), odwołującą się do demonstracji siły lub groźby jej użycia, nacisku ekonomicznego itd., tak jak miało to miejsce na przykład w latach 60. XX w. wobec Indii, KRLD, Birmy, Nepalu i innych krajów bądź też pod koniec lat 70. XX w. w ramach *nauczki udzielonej Wietnamowi*. Ostatnio ta postawa daje o sobie znać w sporach terytorialnych z Japonią wokół wysp Senkaku/Diaoyu Liedao, którym towarzyszyły dodatkowo restrykcje gospodarcze (wstrzymanie zakontraktowanych dostaw metali ziem rzadkich) bądź „prężenie mięśni” wobec Filipin czy Wietnamu na Morzu Południowochińskim.

- c) nacjonalizm „pragmatyczny i światły”, mający korzenie w realiach ekonomicznych i społecznych Chin, w procesach przemian także świadomościowych i generacyjnych oraz efektach polityki transformacji i otwarcia, w coraz głębszej i konstruktywnej wiedzy o świecie. Dostrzega on jako niezbędne przeobrażenie swego kraju przyjęcie od „barbarzyńców” wszystkiego, co modernizuje Chiny i zbliża je do powszechnie uznawanych uniwersalnych wartości i norm zachowań, postrzega swój kraj jako integralną część tego świata, ale z zachowaniem własnej odrębności kulturowo-cywilizacyjnej i dumy z historycznego dorobku. Ten punkt widzenia jest reprezentowany przez najświatlejsze umysły elit, ale tak rozumiany nie jest ani dominujący, ani powszechny.

Autonomia

Przyznawanie statusu autonomicznego poszczególnym narodowościom nabrało charakteru rozmyślnego ujednolicania ich sytuacji dla zakamuflowania różnic wynikających z odmiennych uwarunkowań historycznych i cywilizacyjnych. Kwestię autonomii strywializowano, traktując jedną miarą: a) małe narodowości, które nigdy nie miały własnego państwa i żyły nadal w strukturach plemiennie-klanowych, b) takie narodowości, które w istocie tylko powierzchownie różniły się od Hanów i wykazywały więcej z nimi zbieżności niż odmienności lub nawet wywodziły się od Hanów oraz c) narodowości, które miały silne poczucie własnej odrębności i w przeszłości tworzyły własne, potężne państwa, jak: Tybetańczycy, Mongołowie i Ujgurzy. Podział administracyjny jednostek autonomicznych odpowiadał podziałowi na obszarze etnicznie chińskim: równorzędny z prowincją region autonomiczny (*zìzhìqū*) dzielił się na dystrykty (zwane niekiedy prefekturami – *zhōu*), a te na powiaty (*xiàn*). Struktura ta – z wyjątkiem lat 1951–1959 w Tybecie, gdy istniał jeszcze stary tamtejszy system administracyjny – w niczym nie odbiegała od unitarnego charakteru całości państwa. Poszczególne narodowości podzielono tak, aby znalazły się w rozmaitych jednostkach administracyjnych – niekoniecznie w ramach jednego obszaru administracyjno-etnicznego (podobnie jak w ZSRR za Stalina). Dzięki temu zabiegowi polityczno-administracyjnemu można było na przykład ludność tybetańską w Khamie i Amdo – tzn. na terenach pod względem etnicznym albo jednolicie tybetańskich, albo wykazujących znaczną przewagę populacji tybetańskiej – zaklasyfikować jako mniejszość, skoro tereny te pozostawały (na mocy arbitralnych decyzji cesarstwa mandżurskiego od lat 20. XVIII w.) w granicach chińskich prowincji, gdzie populacja Han stanowiła większość.

Obecnie istnieje w ChRL 159 jednostek administracyjnych o charakterze autonomicznym: 5 regionów na prawach prowincji (Tybet, Mongolia Wewnętrzna – tj. Mongolia Południowa, Ningxia-Hui, Guangxi-Zhuang i – według chińskiego nazewnictwa – Xinjiang, tj. Ujguria), 30 dystryktów oraz 124 powiaty, a także ponad 1700 wiosek; 10 spośród 55 mniejszości nie ma własnych obszarów autonomicznych z uwagi na bardzo małą liczebność²⁵.

Takie posunięcie ułatwiło władzom ChRL kontrolowanie tych narodowości, bowiem autonomiom nie przysługiwały ani żadne uprawnienia w kwestiach ekonomicznych, ani nawet prawo do faktycznej samodzielności, skoro przy założeniu centralizmu demokratycznego wszelkie decyzje wymagały zatwierdzenia przez or-

²⁵ Dongyan Ru Blachford, Zhu Yuchao, *Mission Impossible? Can China Survive as a Multinational State*, referat wygłoszony na Hawaii International Conference on Social Sciences, 12–15 czerwca 2003, Honolulu, s. 12 (w archiwum autora).

gan nadrzędny: w stosunku do władz regionu autonomicznego – przez rząd ChRL, wobec dystryktu (prefektury) – przez władze prowincji lub regionu autonomicznego (jeśli chodziło o mniejszość inną niż całość owego regionu) oraz wobec powiatu – przez dystrykt.

Ten system sprawowania rządów w istocie służy interesom strategicznym, obronnym i ekonomicznym Chin jako unitarnego państwa nominalnie wielonarodowego, ale *de facto* pod każdym względem zdominowanego przez narodowość Han. Natomiast najmniej mają w tym systemie do powiedzenia – jeśli w ogóle cokolwiek – mniejszości narodowe. Jedynie dla zachowania pozorów utrzymuje się fikcję w postaci „narodu złożonego ze wszystkich narodowości”, co w praktyce przekłada się jednak na podporządkowywanie poszczególnych mniejszości największej grupie etnicznej – Han.

Już w 1952 r. szef partii i władz administracyjnych Mongolii Wewnętrznej, Ulanfu (imię mongolskie: Ulaan Khüü) rozwiał złudzenia na temat autonomii, wykluczając wszelką niezależność w jednostkach autonomicznych i możliwość ignorowania narzucanego przez Pekin programu „reform demokratycznych” (które w istocie – jako przeobrażenia komunistycznego typu – nie miały nic wspólnego z demokracją): *Niektórzy skłaniają się ku takiemu rozumowaniu, że autonomia regionalna oznacza niezależność i samorząd bez kierownictwa sprawowanego przez rząd ludowy wyższego szczebla. Niektórzy uważają, że autonomia jest tylko autonomią bez demokracji. Inni wierzą, że w warunkach autonomii regionalnej nie będą mieli więcej do czynienia z osobami [narodowości] Han. Jeszcze inni obawiają się, że w momencie ustanowienia autonomii regionalnej kadry [narodowości] Han, które z całego serca pomagały im w pracy, opuszczą ich. Udzieliliśmy wyjaśnień i przeprowadziliśmy kampanię edukacyjną, aby rozwiązać te wątpliwości, zastrzeżenia i nieporozumienia*²⁶.

W pojęciu KPCh mniejszości byłyby skazane na zacofanie gospodarcze i kulturowe, gdyby nie pomoc ze strony „przodującej narodowości Han”: *Ponieważ narodowość Han stanowi filar rewolucji [...] i reprezentuje oś solidarności między różnymi narodowościami naszego kraju, umacnianie solidarności skoncentrowanej na narodowości Han [...] jest głównym zadaniem dotyczącym uregulowania kwestii narodowości [...]. Dla dobra rozwoju i postępu różnych mniejszości narodowych i dla dobra budowy socjalizmu [...] mniejszości narodowe powinny dążyć do uczenia się od narodowości Han i witać pomoc udzielaną przez narodowość Han. [...] Kwestia, czy szukać pomocy u narodowości Han, czy nie, jest [...] kwestią tego, czy mieć socjalizm, czy go nie mieć i czy dążyć do rozwoju i dobrobytu*

²⁶ Ulanfu, *Report on the General Programme for the Implementation of Regional Autonomy for Nationalities* (8 sierpnia 1952 r.) [w:] *Policy Towards Nationalities of the People's Republic of China*, Beijing 1953, s. 53.

*narodowości, czy też nie. Wszelkie myślenie przeciwne uczeniu się od narodowości Han jest całkowicie błędne. Wszelkie występowanie przeciwko narodowości Han jest sprzeczne z podstawowymi interesami mniejszości narodowych i dlatego należy mu się zdecydowanie przeciwstawić*²⁷.

Chiński intelektualista Wang Lixiong, piszący z pozycji starającego się zrozumieć stanowisko Tybetańczyków zwolennika ich integracji z Chinami oraz *postępu niesionego przez Chiny*, wylicza, że: *obszary zajmowane przez mniejszości etniczne obejmują 60% terytorium Chin, 89,6% naszych obszarów trawiastych, 37% lasów, 49,7% zasobów drewna i ponad 50% naturalnych zasobów wodnych. [...] Groźna eksplozja demograficzna w Chinach, duża gęstość zaludnienia i brak zasobów to podstawowe czynniki uniemożliwiające rozwiązanie problemu mniejszości etnicznych poprzez wzorowanie się na modelu rozpadu Związku Radzieckiego*²⁸.

Mniejszości w Chinach

Stanowiące obecnie 8,49% ogółu ludności ChRL (tzn. 113,8 mln spośród 1,34 mld; w 2000 r. – ok. 9%, w 1990 r. – 8%, a w 1982 r. – 6,6%) mniejszości narodowe (lub – dokładnie w terminologii chińskiej: narodowości mniejszościowe – *shǎoshù mínzú*) liczą łącznie ponad 100 mln i zamieszkują 64,3% powierzchni państwa, w tym 90% obszarów przygranicznych, koncentrując się na określonych terenach (tak jak większość Tybetańczyków) i żyjąc w rozproszeniu na pozostałych obszarach. W tradycyjnej terminologii chińskiej zjawisko to określano terminem „wielkie rozproszenie i mała koncentracja” (*dàzǎjù xiǎojùjù*). Wbrew tezę niektórych uczonych (np. Luciana Pye’a) Chiny nie są zatem krajem monoetnicznym²⁹. Około 30 narodowości mieszka po obu stronach granicy, a niektóre mają poza ChRL własne państwa (Kazachowie, Kirgizi, Tadżykowie, Mongołowie, Koreańczycy). Inne narodowości są rozrzucone po kilku krajach (np. Szanowie w ChRL, Tajlandii i Birmie/Mjanmie).

Obsesją rządu chińskiego pozostają kwestia bezpieczeństwa i doszukiwanie się symptomów zagrożenia w niemal każdym przejawie demonstrowanej odrębności etnicznej oraz rozpatrywanie takiej perspektywy w kategoriach *okrzężania Chin przez wrogie siły*, wykorzystujące tendencje odśrodkowe i separatystyczne wśród

²⁷ Xie Fumin (Hsieh Fu-min), *Carry Through the Socialist Education Movement Opposing Local Nationalism*, 9 września 1953 r. [w:] *Tibet 1950–1967*, Union Research Institute, Hong Kong 1967, s. 37.

²⁸ T. Laird, *Opowieść o Tybecie: Rozmowy z Dalajlamą*, tłum. J. Grabiak, A. Zdziemborska, Poznań 2006, s. 399.

²⁹ Tongyan Ru Blachford, Zhu Yuchao, op. cit., s. 4; Pan Zhiping, *Minzu zijue haishi minzu fenlie*, Beijing 1999, s. 27; L. W. Pye, *The Spirit of Chinese Politics*, Cambridge MA 1992.

mniejszości etnicznych³⁰. W 1994 r. przy średniej gęstości zaludnienia w skali całej ChRL wynoszącej 123 osoby na 1 km² na obszarach mniejszości narodowych wskaźnik ten wynosił zaledwie 25 osób na 1 km², co wystarczająco wyjaśnia forsowanie przez Pekin programu sinizacji tych terenów, bowiem liberalizacja zasad poruszania się obywateli wewnątrz kraju prowadzi do zwiększonej mobilności całej populacji. Od 1982 r. wskaźnik przyrostu demograficznego wynosił u mniejszości etnicznych 3,95% rocznie przy wskaźniku dla narodowości Han kształtującym się na poziomie 1,31%. Obecnie 18 grup etnicznych liczy po 1 mln lub więcej ludności, podczas gdy w 1964 r. było takich narodowości 10³¹.

W 1990 r. populacja Han w Mongolii Wewnętrznej wzrosła do 17,3 mln, a rozproszeni po 9 jednostkach administracyjnych Mongołowie w łącznej liczbie 4,8 mln osób³² stanowili zaledwie 14% ludności, przy czym część tej populacji to Buria-ci i Ojraci, klasyfikowani jako Mongołowie. W 2010 r. proporcja nieznacznie poprawiła się, gdy Mongołowie – pozostając drugą co do liczebności grupą etniczną w Mongolii Południowej – stanowili 17,13% ogółu ludności, podczas gdy na rdzennych Chińczyków przypadało 81%.

W Ujgurii/Xinjiangu liczebność populacji Han z 300 tys. w 1949 r. zwiększyła się do 5,7 mln w 1990 r., wzrastając z 6,7% do 38% ogółu ludności w 1990 r. i 41% w 2010 r. Proporcja Ujgurów, stanowiących 75% populacji w 1949 r., po 60 latach istnienia ChRL i ciągłego napływu Hanów zmalała do 47% ogółu w 1990 r. i 45% w 2010 r. (tj. ok. 10 mln spośród 22 mln mieszkańców).

Największa koncentracja ludności niechińskiej nadal występuje w Tybecie, gdzie – według źródeł chińskich – Tybetańczycy stanowili aż 95% ogółu populacji w 1990 r., ale już spis powszechny w ChRL z 2010 r. wykazał, że proporcja ta zmalała do 90%, natomiast na ludność Han przypadało 6,1%. W spisie z 1990 r. doliczono się na terytorium ChRL 4,59 mln osób narodowości tybetańskiej, z czego 99,6% Tybetańczyków żyło w samym administracyjnym Tybecie (tj. w Tybetańskim Regionie Autonomicznym – 2,09 mln), w prowincjach: Gansu (360 tys.), Qinghai (910 tys.), Sichuan (1,08 mln) i Yunnan (110 tys.)³³. W 2010 r. spis wy-

³⁰ Dongyan Ru Blachford, Zhu Yuchao, op. cit., s. 3; Jin Chunzi, *Zhongguo kuajie minzu*, „Minzu Yanjiu” 1995, nr 5, s. 22–24.

³¹ Dongyan Ru Blachford, Zhu Yuchao, op. cit., s. 4; Yang Jingchu, *Minzu diqu jingji fazhan he miznu guanxi yuce yanjiu*, „Minzu Yanjiu” 1996, nr 2, s. 13–20; Li Jianhui, *Zhongguo minzu quyu zizhi zhudede jianli*, „Dangdai Zhongguoshi Yanjiu” 1995, nr 1, s. 23–31; Wang Hongman, *Shaoshu minzu renkou zhengce jiqi shijian*, „Renkou Xuekan” 1999, nr 4, s. 23–29.

³² 70% ludności mongolskiej mieszkało na 18% powierzchni Mongolii Południowej (Hinggan, Tongliao, Chifeng).

³³ Ma Rong (red.), *Xizang shehui fazhan yanjiu*, Beijing 1997, s. 50–52; Dongyan Ru Blachford, Zhu Yuchao, op. cit., s. 7; He Jingxi, *Woguo Zangzu renkoude biandong*, „Zhongguo Shehui Kexue” 1995, nr 4, s. 105–106.

kazał obecność 5,5 mln ludności tybetańskiej na terytorium ChRL, w tym 2,7 mln w administracyjnym Tybecie, około 1,2 mln (21% populacji) w prowincji Qinghai, około 512 tys. (2% populacji) w prowincji Gansu, około 140 tys. (0,3% populacji) w prowincji Yunnan oraz około 1 mln 310 tys. w prowincji Sichuan (1,5% tamtejszej populacji).

Zagadnienia etniczne w tekstach kolejnych konstytucji ChRL i szczegółowych ustaw

Zmiany w polityce demograficznej i kadrowej wobec regionów zamieszkanymi w dużej proporcji przez inne narodowości wiązały się z postanowieniami nowej (1982 r.) konstytucji ChRL, która przywracała mniejszościom etnicznym szersze prawa do autonomii, anulowane w poprzedniej ustawie zasadniczej z 1975 r. Nacisk w nowej i tak spoczywał na „jedności narodowej” (z dominacją Hanów), co też podkreślono w preambule: *Chiny są krajem mającym jedną z najdłuższych historii na świecie. Naród złożony ze wszystkich narodowości wspólnie wytworzył wielką kulturę i ma wspaniałą tradycję rewolucyjną*³⁴. Ustawa zasadnicza, określając i narzucając jednolity kierunek myślenia w sprawach narodowościowych, powieli politycznie umotywowany i usilnie propagowany – również przez przywódców chińskich – mit o wspólnym pochodzeniu wszystkich narodowości zamieszkujących Chiny i niemal prehistorycznym uformowaniu się „narodu Chin” (*zhōnghuá mínzú*). Bez znaczenia przy tym pozostaje fakt, iż żadna ze składowych narodowości owego „narodu”, oprócz tej dominującej, nie przyznaje się do wspólnego mitycznego przodka w osobie Żółtego Cesarza (Huángdì)³⁵. Wpajana obywatelom ChRL teoria o wspólnym pochodzeniu pada na bardzo podatny grunt i znajduje posłuch niemal wyłącznie wśród Hanów, bowiem odpowiada ich interesom i przekonaniom jako narodowości dominującej, zwłaszcza że portretuje inne narodowości jako rzekomo pochodne od Hanów, Żółtego Cesarza i człowieka pekińskiego, tj. wywodzące się z migracji mającej swe źródło w Chinach właściwych.

Konstytucja nakazuje *umacnianie równości, jedności i wzajemnej pomocy między narodowościami oraz zwalczanie szowinizmu wielonarodowego i lokalnego* (tzn. zarówno wywyższania się Hanów, jak też niepodległościowych dążeń wśród mniejszych narodowości). O ile art. 31 gwarantuje możliwość ustanawiania *specjalnych regionów administracyjnych stosownie do panujących realiów*, o tyle art. 4 sankcjonuje równość wszystkich narodowości, zabrania dyskrymina-

³⁴ W. Smith, *Tibetan Nation*, op. cit., s. 584–595; Tsering Jampa, op. cit., s. 42.

³⁵ Tsering Jampa, op. cit., s. 43, 52; F. Dikötter, *Culture, Race and Nation: The Formation of National Identity in Twentieth Century China*, „Journal of International Affairs” 1996, Vol. 49, No. 2, s. 594.

cji na tle etnicznym i nakłada na państwo obowiązek udzielania pomocy mniejszościom w kwestiach rozwoju gospodarki i kultury. Zarazem jednak zakazuje też *wszelkich działań, które podważają jedność między narodowościami bądź podburzają do rozłamu* oraz (art. 52) narzuca na obywateli obowiązek zapewnienia „unifikacji kraju” i „jedności wszystkich narodowości”. Ponadto konstytucja: zobowiązuje państwo do udzielania mniejszościom pomocy gospodarczej i wsparcia dla rozwoju kulturalnego (122); zapewnia narodowościom prawo do używania własnego języka oraz kultywowania tradycji i obyczajów (121); daje prawo do *organizowania rozwoju ekonomicznego zgodnie z planami państwowymi* (118); nadaje uprawnienia finansowe, ale w ramach budżetu państwa (117); przyznaje uprawnienia w dziedzinie oświaty, nauki, kultury, ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego, opieki zdrowotnej (119); umożliwia własną organizację systemu bezpieczeństwa oraz ochrony ładu i porządku publicznego (120); zapewnia mniejszościom reprezentację w Ogólnochińskim Zgromadzeniu Przedstawicieli Ludowych (OZPL) – jest to regularnie około 14% składu chińskiego parlamentu – oraz Chińskiej Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej (59 i 65). Chociaż w teorii lokalne Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (ZPL) są najwyższymi organami miejscowej władzy (96), mianują członków lokalnego rządu, którzy odpowiadają przed miejscowym ZPL (101) i mają uprawnienia do uchwalania lokalnych aktów prawnych (100), to jednak zarazem muszą ustępować pierwszeństwa w hierarchii zależności Radzie Państwowej, tj. rządowi centralnemu w Pekinie (110), który sprawuje „jednolite kierownictwo” nad wszystkimi terenowymi organami władzy wykonawczej, a w kwestii lokalnych ustaw muszą uzyskać aprobatę Stałego Komitetu OZPL (67). Również art. 116 daje prawo uchwalania ustaw i przepisów w ramach autonomii (*zìzhì tiáoli*) oraz innych szczególnych regulacji prawnych (*dānxíng tiáoli*) – na przykład w kwestiach języka, prawa małżeńskiego, planowania rodziny itd. – *zgodnie z miejscową specyfiką polityczną, gospodarczą i kulturową*, ale pod warunkiem uzyskania aprobaty władz zwierzchnich (66), co automatycznie ogranicza wszelką inicjatywę i swobodę manewru. Takie ograniczenie w przypadku zwykłych prowincji i miast wydzielonych nie istnieje, bowiem ich ZPL muszą jedynie powiadamiać SK OZPL o uchwalonych ustawach, a nie ubiegać się o aprobatę³⁶.

³⁶ *Autonomy & The Tibetan Perspective*, op. cit., s. 53–54; Tsering Jampa, op. cit., s. 40–42, 44; O. Alme, M. Vagen, *Głos Tybetu. Za Wielkim Murem Cenzury*, Warszawa 2008, s. 43; T. C. Sorensen, D. L. Phillips, *Legal Standards and Autonomy Options for Minorities in China: The Tibetan Case*, Cambridge MA 2004, s. 7; *China: Minority Exclusion, Marginalization and Rising Tensions*, Human Rights in China (HRIC), Minority Rights Group International, London 2007, s. 11, 13; Lop-sang Sangay, *China's National Autonomy Law and Tibet: a Paradox between Autonomy and Unity*, „Harvard South Asia Journal” 2006, Vol. 4, No. 1.

Waga art. 4 i 51 sprawia, że chiński model autonomii dla mniejszości narodowych w istocie spełnia funkcję przekaźnika odgórnych decyzji, ich wykonawcy oraz instrumentu kontroli i interwencji rządowej, a nie formuły umożliwiającej danej grupie etnicznej samodzielnie sterowanie własnymi sprawami. Podkreślanie odrębności narodowej oraz demonstrowanie tożsamości kulturowej i wyznaniowej naraża niekiedy mniejszości na zarzut „separatyizmu”, gdy władza uważa, że stanowi to lub może stanowić problem polityczny.

Ze sformułowań tekstu konstytucji wynika zatem, że przejawy tożsamości etnicznej innych niż Hanowie narodowości są lub mogą być niejako *ex definitione* zakwalifikowane jako działania podważające jedność Chin. Aczkolwiek sam rząd ChRL głosi, iż organy władzy wykonawczej okręgów autonomicznych i mniejszych jednostek administracyjnych mających status autonomii są uprawnione do odrzucania postanowień organów państwowych, jeśli te nie odpowiadają miejscowym uwarunkowaniom, jednak prawo to podlega usankcjonowaniu ze strony nadrzędnych władz, co w efekcie tworzy kwadraturę koła. Kryterium oceny stanowi zgodność owych decyzji z państwowymi planami rozwojowymi oraz stanowiskiem KPCh. W istocie administrowanie okręgami, dystryktami i powiatami autonomicznymi sprowadza się zatem do struktury wysoce scentralizowanej³⁷.

W 1984 r. OZPL zaaprobowало *Ustawę o regionalnej autonomii narodowościowej*, zgodnie z którą autonomia jest praktykowana pod *jednolitym kierownictwem rządu centralnego*. Do tekstu ustawy włączono Cztery Podstawowe Zasady (*sixiàng jībēn yuánzé*) autorstwa Deng Xiaopinga jako pryncypia ustrojowe i ideologiczne ChRL (socjalizm, demokratyczna dyktatura ludowa, kierownicza rola KPCh, marksizm-leninizm-idee Mao Zedonga). Artykuł 36 nowej konstytucji stanowił, że obywatelom ChRL przysługuje swoboda wyznania, a dodatkowy *Dokument nr 19*, podobno osobiście przygotowany przez sekretarza generalnego KC KPCh (do początku 1987 r.) Hu Yaobanga, gwarantował ochronę religii, chociaż zarazem wskazywał, że jest ona niezgodna z ideologią komunistyczną. Konstytucja nakazywała mianowanie na stanowisko przewodniczącego (szefa) rządu okręgu autonomicznego osoby pochodzącej z tej narodowości, która dany okręg firmuje. Istotnym ograniczeniem autonomii był natomiast brak takiego wymogu w odniesieniu do szefa partii w okręgu autonomicznym, która to funkcja jest ważniejsza w hierarchii kadrowej ze względu na kierowniczą rolę KPCh³⁸. Mniejszości narodowe były tylko dwukrotnie reprezentowane w składzie Biura Politycznego KC KPCh (Mongol Ulanfu w latach 1977–1987 oraz Hui Liangyu z narodowości Huei od

³⁷ Tsering Jampa, op. cit., s. 45, 47.

³⁸ C. Tubilewicz, op. cit., s. 170; T. C. Sorensen, D. L. Phillips, op. cit., s. 11; *China: Minority Exclusion...*, op. cit., s. 11.

2002 r.), natomiast nigdy nie miały swojego przedstawiciela w Stałym Komitecie BP, poza jednym zastępcą członka, Ujgurem Saifudinem Azizi w latach 1973–1983.

W tymże 1984 r. OZPL przyjęło nową, złożoną z 67 artykułów *Ustawę o regionalnej autonomii narodowościowej*, którą zdefiniowano jako formę *samorządu pod jednolitym kierownictwem rządu centralnego*. Ustawa gwarantowała rządowi okręgów i innych autonomicznych jednostek administracyjnych prawo do formułowania regulacji prawnych w zakresie autonomii z uwzględnieniem specyfiki politycznej, ekonomicznej i kulturowej danego regionu, ale pod warunkiem uzyskania aprobaty ze strony władz nadrzędnych (art. 19). Przede wszystkim dała możliwość wprowadzania zmian w ustawach przyjętych w kwestii autonomii przez władze centralne, jeśli uregulowania te nie odpowiadały miejscowym uwarunkowaniom. Zwykle regulacje prawne nie wymagały przy tym zatwierdzenia na wyższym szczeblu³⁹. Ustawa ograniczyła władzę organów przedstawicielskich w regionach autonomicznych w porównaniu z analogicznymi ciałami w prowincjach na terenie Chin właściwych, nakładając wymóg uzyskania aprobaty OZPL dla ustaw i innych aktów prawnych regionu przed wprowadzeniem ich w życie⁴⁰.

Ustawa definiuje parametry autonomii w wersji chińskiej. Są to: autonomia wyłącznie w ramach państwa unitarnego, supremacja KPCh i zasady demokratycznego centralizmu, autonomia *pod jednolitym kierownictwem państwowym*, odpowiedzialność okręgów i dystryktów autonomicznych za podtrzymywanie jedności, zapewnienie Hanom praw mniejszości tam, gdzie stanowią oni taką mniejszość w stosunku do innej czy innych narodowości (łącznie z własnymi autonomicznymi jednostkami administracyjnymi). Zakłada ponadto, iż uprawnienia, jakimi dysponuje autonomiczna jednostka administracyjna, muszą mieścić się w granicach prawa i przepisów, a autonomia musi plasować się w hierarchii władzy, tzn. podlegać wyższym jej organom. Artykuł 15 mówi o tym, że władze okręgu autonomicznego wypełniają swoje funkcje *pod jednolitym kierownictwem Rady Państwowej i są jej podporządkowane*. Symptomatyczne jest to, iż ustawa nie wspomina o roli mniejszości etnicznych w strukturach KPCh⁴¹.

Nadrzędna z definicji rola KPCh w chińskim systemie politycznym narzuca większe ograniczenia dla procesu legislacyjnego w kwestiach autonomii niż względy czysto formalne. W istocie kontrola sprawowana przez KPCh daje znikomą swobodę decyzyjną organom przedstawicielskim. Nadzór ten odbywa się kilkuetapo-

³⁹ M. C. Davis, *Autonomy and Ethnic Conflict: The Case of Tibet*, referat na konferencji „Local Resistance and External Influence”, 26–29 marca 2008, San Francisco, s. 4, w archiwum autora; Xia Chunli, *Autonomous Legislative Power in Regional Ethnic Autonomy of the People's Republic of China: The Law and the Reality*, referat na konferencji „One Country, Two Systems, Three Legal Orders – Perspectives on Evolution”, luty 2007, Macau, s. 10; T. C. Sorensen, D. L. Phillips, op. cit., s. 8.

⁴⁰ China: *Minority Exclusion...*, op. cit., s. 11.

⁴¹ Tsering Jampa, op. cit., s. 47; M. C. Davis, *Autonomy and Ethnic Conflict...*, op. cit., s. 3.

wo: 1) komitet partyjny miejscowego ZPL ustanawia grupę legislacyjną, w skład której wchodzi jego reprezentanci oraz przedstawiciele lokalnego rządu i Stałego Komitetu ZPL, 2) SK ZPL przedstawia projekt konkretnej ustawy komitetowi partyjnemu danej autonomicznej jednostki administracyjnej, 3) po zatwierdzeniu przez tenże komitet partyjny projekt musi uzyskać akceptację komitetu wyższego szczebla (w przypadku okręgu autonomicznego tym szczeblem jest KC KPCh), 4) ten sam komitet partyjny po uzyskaniu aprobaty wyższego szczebla przekazuje projekt SK ZPL do uchwalenia, po czym i tak już przyjęty akt ustawodawczy podlega ponownemu zatwierdzeniu przez władze zwierzchnie. Trudno w tej sytuacji mówić o „procedurze demokratycznej”, ale taki „proces legislacyjny” jest szczególnie przestrzegany od czasu nowelizacji ww. ustawy w 2001 r.⁴²

Wszystkie uprawnienia władz regionalnych podlegają „kierowniczej roli” władz centralnych, co z założenia kwestionuje ich swobodę działania. W sprawach gospodarczych ustawa powtórzyła zasady polityki Mao wobec regionów etnicznych, bowiem uzasadniała potrzebę dostarczania przez nie bogactw naturalnych w zamian za pomoc rozwojową z Chin właściwych, a przez to *de facto* odbierała możliwość samodzielnego decydowania przez dany region o własnych zasobach. Podobnie wyglądała sprawa z napływem ludności chińskiej, na której obecność regiony etniczne w praktyce nie miały i nie mają żadnego wpływu. Samodzielność w handlu zagranicznym w sytuacji zmonopolizowania tej dziedziny przez państwo w rzeczywistości sprowadziła się do przygranicznego barteru w pasie 50 km, chociaż i tak ten *passus* stanowił *novum* w porównaniu z wcześniejszymi regulacjami dotyczącymi autonomii.

Wolność wyznania potraktowano w tym dokumencie powierzchownie – jako ze-spół spłyconych obrzędów i pokazowych ceremonii. W kwestii języka ustawa urzędowo wprowadziła degradację języków etnicznych do roli podrzędnych, dopuszczalnych faktycznie tylko w szkołach najniższego szczebla, uzależniając wszelką edukację na wyższym poziomie – i tym samym dalszą karierę – od znajomości języka chińskiego. Postawiło to młodzież innych niż chińska narodowości przed koniecznością wyboru między zachowaniem tożsamości narodowej i utrzymywaniem się z pracy rąk a szansą na lepsze zarobki i stanowiska przy jednoczesnej sinizacji.

W istocie ustawa ta, aczkolwiek obszerniejsza niż przyjęty w sierpniu 1952 r. *Program wykonawczy Chińskiej Republiki Ludowej ws. regionalnej autonomii narodowej* (*Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó mínzú qūyù zìzhì shíshī gāngyào*), wcale nie dawała władzom lokalnym uprawnień większych niż te, z jakich korzystały rządy poszczególnych prowincji chińskich. Niezależnie od nowych i powielonych starych

⁴² Xia Chunli, op. cit., s. 19–21; M. C. Davis, *Autonomy and Ethnic Conflict...*, op. cit., s. 4; T. C. Sorensen, D. L. Phillips, op. cit., s. 8.

sformułowań obowiązywała w ustawie myśl przewodnia w postaci konieczności przestrzegania wspomnianych wyżej ustrojowych Czterech Podstawowych Zasad.

W 2001 r. *Ustawę o regionalnej autonomii narodowościowej* rozszerzono o sformułowania dotyczące rozwoju gospodarki rynkowej na obszarach mniejszościowych, przesuwając akcenty z niewygodnej dla władz chińskich problematyki politycznej na zagadnienia gospodarcze, uznawane za klucz do sukcesu oraz pacyfikacji mniejszości narodowych⁴³. Najważniejsze uprawnienia i instrumenty działania gospodarczego zagwarantowano państwu, a obszary mniejszościowe zobowiązano do modernizowania się zgodnie z planami państwowymi i ogólnymi dyrektywami (stymulowanie inwestycji krajowych i zagranicznych, mobilność siły roboczej, podnoszenie kwalifikacji, wchłanianie nowoczesnych technologii, podejmowanie szeroko zakrojonych programów oświatowych, wzrost produkcji i eksportu, rozbudowa infrastruktury).

Ustawa w dużym stopniu skoncentrowała się na zagadnieniach rozwoju gospodarczego i pozostawiała w gestii władz lokalnych sprawy wykorzystania zasobów naturalnych, handlu z zagranicą oraz kontroli nad ludnością migracyjną, a także zapewniała swobodę posługiwania się miejscowym językiem (jednak ze wskazaniem na zasadność uczenia się przez uczniów szkół ponadpodstawowych języka chińskiego) i wolność wyznania, ale zakazywała *obcej dominacji w sferze religii* i ograniczała działalność religijną w imię porządku społecznego i zapewnienia należytego poziomu oświaty. Na mocy ustawy szefem rządu okręgu autonomicznego musiała być osoba wywodząca się z miejscowej narodowości, natomiast wymóg ten nie dotyczył sekretarza komitetu KPCh okręgu, którym mogła być osoba każdej narodowości, bowiem w *partii nie obowiązują kryteria etniczne i nie istnieje bezpośrednia więź między tym, kto obejmuje stanowisko pierwszego sekretarza okręgowego komitetu partyjnego, a autonomią regionalną*⁴⁴. W efekcie regiony mniejszościowe dysponują niewielkim polem manewru w kształtowaniu własnych spraw, bowiem postanowienia mają charakter znacznie bardziej nakazowy niż liberalno-autonomiczny. Jedynym formalnym plusem noweli do ustawy jest zobowiązanie władz centralnych do odpowiedzi na wnioski ze strony rządów okręgów autonomicznych, bowiem wcześniej wiele z nich zbywano milczeniem⁴⁵. W maju 2005 r. Rada Państwowa ogłosiła dalsze uściślenia w kwestii realizacji ustawy, dotyczące głównie likwidacji ubóstwa w rejonach mniejszościowych, ulg podatko-

⁴³ *China: Minority Exclusion...*, op. cit., s. 11.

⁴⁴ *A Dialogue on Tibet (III): Regional Autonomy and Special Policies*, „Beijing Review” 23 listopada 1987, s. 25. Zobacz też: M. C. Davis, *Autonomy and Ethnic Conflict...*, op. cit., s. 3; T. C. Soerensen, D. L. Phillips, op. cit., s. 17–18.

⁴⁵ *Autonomy & the Tibetan Perspective*, op. cit., s. 55.

wych, bodźców finansowych, subwencji na oświatę, ofert zatrudnienia, rozwoju kultury, pomocy społecznej, wsparcia dla tradycji religijnych itd.⁴⁶

Analiza Konstytucji ChRL i *Ustawy o regionalnej autonomii narodowościowej* pozwala na zdefiniowanie następujących cech charakteryzujących chińską wersję autonomii:

- głównym celem praktykowania takiej autonomii jest *umacnianie jedności narodowej* poprzez postępującą integrację okręgów mniejszościowych ze strukturą unitarnego państwa, a konfiguracja władzy w okręgach sprzyja przede wszystkim wyłącznie transmisji ogólnokrajowych regulacji prawnych i politycznych;
- o autonomii decydują w istocie władze centralne, a nie regionalne, bowiem ma ona w pierwszej kolejności odpowiadać interesom państwa jako całości, a dopiero w dalszej – jeśli w ogóle – interesom danej mniejszości;
- mimo podkreślania roli języków i kultur mniejszości niewiele pozostaje miejsca dla religii, która dla wielu narodowości jest podstawą i nośnikiem tożsamości narodowej;
- autonomia opiera się nie tyle na konstytucji, ile raczej na rutynowych ustawach, które mogą podlegać doraźnym nowelizacjom, w zależności od potrzeb i nastawienia władz centralnych;
- kryteria nadawania statusu autonomicznego są arbitralne i zależne od subiektywnej opinii władz centralnych – decyzji Rady Państwowej (art. 89 Konstytucji);
- masowa migracja ludności Han do regionów mniejszościowych prowadzi do zanikania specjalnego statusu dominujących na danym terenie mniejszości (Tybetańczyków, Ujgurów, Mongołów, Zhuangów itd.);
- opcje działania okręgów autonomicznych są zawężone do spraw błahych z racji całkowitej podległości wobec władz centralnych oraz ich prawa do ingerencji praktycznie w każde zagadnienie;
- instytucje i organy teoretycznie samorządowe podlegają takim samym ograniczeniom wolności słowa, zgromadzeń, publikacji, wyznania itd., jak w Chinach właściwych, co w praktyce czyni z autonomii fikcję;
- realna władza przysługuje organizacjom partyjnym i ich chińskim szefom, a nie władzy wykonawczej, nominalnie tylko kierowanej przez przedstawicieli mniejszości;
- co najmniej wątpliwości budzi przestrzeganie podstawowych swobód, bowiem na porządku dziennym znajdują się takie zjawiska, jak: arbitralne aresztowania, naruszanie godności osobistej aresztantów i więźniów, brak

⁴⁶ *China: Minority Exclusion...*, op. cit., s. 11–12, 14.

- rzetelnych procesów oraz pozbawianie wolności za wyrażanie odmiennych poglądów;
- dominacja języka chińskiego w mediach oraz wszechobecna cenzura, uniemożliwiająca swobodę wypowiedzi i zniekształcająca realia;
 - negatywny wpływ chińskiego modelu rozwojowego oraz niższej w porównaniu z ludnością Han stopy życiowej na tożsamość kulturową mniejszych narodowości;
 - nadal nagminnie jest obecne zjawisko dyskryminacji wobec ludności z innych niż Han grup etnicznych mimo górnolotnych zapewnień o równości;
 - rygorystyczna kontrola nad instytucjami i praktykami religijnymi oraz – w przypadku Tybetu – nieustanne ataki na Dalajlamę, operujące wirtualnymi zarzutami propagandowymi;
 - znacznie niższy poziom opieki zdrowotnej i wyższe jej koszty w regionach etnicznych w porównaniu z Chinami właściwymi, a także stosowanie środka przymusu w dziedzinie kontroli przyrostu naturalnego;
 - brak należytej legislacji zapobiegającej degradacji środowiska naturalnego i traktowanie regionów etnicznych jako zaplecza surowcowego oraz składowiska odpadów (łącznie z nuklearnymi – np. w przypadku Tybetu);
 - dysproporcje w dostępie do stanowisk dla Chińczyków i przedstawicieli innych narodowości oraz stosowanie nadrzędnej i zarazem mało precyzyjnej zasady „jedności państwa” dla zapobiegania emancypacji etnicznej;
 - rozmyślny brak ścisłego podziału kompetencji między KPCh, organami bezpieczeństwa, władzami administracyjnymi oraz instytucjami regionalnej autonomii;
 - nadreakcja i stosowanie skrajnych środków w sytuacjach, które tego nie wymagają, usankcjonowana przez państwo przemoc jako odpowiedź na protesty i niepokoje, a także zastraszenie społeczeństwa przez władze;
 - wszechobecność cenzury i kontroli informacji;
 - wykorzystywanie wojny z terroryzmem jako wygodnego instrumentu do przeciwdziałania niezadowoleniu na tle etnicznym (w szczególności dotyczy to Ujgurów);
 - społeczna i ekonomiczna marginalizacja mniejszości (zatrudnienie, dostęp do świadczeń);
 - ograniczony dostęp mniejszości do oświaty, zwłaszcza religijnej i tradycyjnej, będącej gwarancją zachowania rodzimej kultury;
 - brak wpływu mniejszości na własne sprawy – „ułomność autonomii” (tj. nominalny i pozorowany jej charakter), niedostateczny udział w decydowaniu o problemach społeczności;
 - malejące użycie języków etnicznych;

- indoktrynacja w duchu lojalności dla państwa chińskiego poprzez wpajanie treści sinocentrycznych w propagandzie, informacji, edukacji itd.;
- integracyjna polityka Pekinu dyskryminująca mniejszości – supremacja jedności nad autonomią;
- prezentowanie mniejszości jako „egzotycznych” lub „zacofanych” w zestawieniu z Hanami, przedstawianymi jako „zjednoczeni”, „monoetniczni” i „nowocześni”⁴⁷.

Tym samym realia chińskiego modelu autonomii nie spełniają ogólnie przyjętych kryteriów autonomii, które obejmują:

- rozwiązania demokratycznie wypracowane, a nie narzucane;
- podział władzy między centrum a terenem, a nie automatyczną podległość władz lokalnych i ich rolę lokalnego wykonawcy decyzji władz centralnych;
- prawdziwą reprezentację interesów mniejszości, a nie głównie aprobatę odgórnie narzuconych programów;
- decydowanie przez mniejszość o własnym statusie politycznym i możliwość realizowania przez nią własnych interesów;
- pluralizm opinii, a nie sztuczną jednomysłność;
- dysponowanie własnymi zasobami i funduszami;
- precyzyjne gwarancje rozwiązań autonomicznych w konstytucji, a nie tylko w łatwych do zmiany ustawach;
- mechanizm konsultacji między władzami regionalnymi a centralnymi w najważniejszych kwestiach, a nie służebna rola organów terenowych jako pasa transmisyjnego odgórnych decyzji;
- mechanizm prawny w rodzaju trybunału konstytucyjnego, umożliwiający rozwiązywanie sporów między władzami centralnymi a regionalnymi w przypadku fiaska negocjacji oraz autorytatywnej interpretacji odnośnych postanowień konstytucji;
- prawo mniejszości do utrzymywania nieograniczonych kontaktów z innymi krajami;
- prawo mniejszości do wyboru miejsca zamieszkania i wyjazdu z kraju;
- powstrzymanie się przed zmianą proporcji demograficznych na niekorzyść mniejszości;
- zapewnienie mniejszościom dostępu do mediów;
- zagwarantowanie mniejszościom prawa do nieskrępowanych kontaktów zagranicznych na płaszczyźnie religijnej;

⁴⁷ D. Gladney, *Representing Nationality in China: Refiguring Majority/Minority Identities*, „The Journal of Asian Studies” 1994, Vol. 53, No. 1, s. 93; *China: Minority Exclusion...*, op. cit., s. 7–9; Lopsang Sangay, op. cit.

- obecność partii politycznych, reprezentujących interesy mniejszości;
- możliwość swobodnego wypowiedzania się i tym samym oceniania władz.

Żadne z powyższych uwarunkowań nie istnieje obecnie w ChRL. Nawet jeśli część z nich widnieje w niektórych dokumentach – m.in. w Konstytucji czy wspomnianej ustawie i jej znowelizowanym tekście z 2001 r. – to i tak mają one wymiar ornamentalny i *de facto* fikcyjny. W rzeczywistości o wszystkim arbitralnie decyduje KPCh, a dominuje ideologicznie umotywowana zasada demokratycznego centralizmu, tj. ścisłej kontroli i centralizacji władzy, połączona z klasycznym chińskim podziałem na rządzących (którzy nie podlegają ograniczeniom) i rządzonych (których zadaniem jest posłuszeństwo), przy czym brak bezstronnego wymiaru sprawiedliwości i uregulowań demokratycznych automatycznie zapewnia przewagę stronie rządzącej.

Symboliczna lub wręcz dekoracyjna rola organów przedstawicielskich i władz rejonów autonomicznych wynika nie tylko z przyczyn formalnoprawnych, lecz przede wszystkim z dwóch aspektów samej koncepcji komunistycznego państwa chińskiego:

1. Model władzy stosowany wobec mniejszości narodowych w istocie stanowi replikę wysoce scentralizowanego modelu ogólnopaństwowego i przeniesienie struktur z absolutnie nadrzędną rolą KPCh ze szczybla centralnego na szczybel okręgu autonomicznego i kolejne niższe szczeble hierarchii administracyjnej. Okręgi autonomiczne i inne tego rodzaju jednostki administracyjne nie mają odpowiedniego zezwolenia rządu ChRL bądź rządów prowincji na samodzielne organizowanie własnych struktur władzy, dostosowanych do lokalnych warunków czy zgodnych z miejscowymi tradycjami. Wspomniane *17-punktowe porozumienie* między rządem tybetańskim – Kaszagiem – a rządem ChRL z 1951 r. w sprawie przyszłego statusu Tybetu i utrzymanie tegoż Kaszagu (do 1959 r.) było jedynym tego rodzaju przypadkiem w całych dziejach ChRL.

2. Autonomia mniejszości narodowych opiera się na założeniu tymczasowości takiego rozwiązania na drodze do całkowitej asymilacji w ramach jednolitego narodowościowo państwa, w którym wszystkie grupy etniczne stopniowo zlewają się w jedną. Teoria marksizmu i propagandowa „nowomowa” z odwróceniem znaczeń poszczególnych pojęć niezwykle wygodnie pozwalają kierownictwu w Pekinie tłumaczyć na opak istotę na przykład ich władzy nad Tybetem: skoro w myśl założeń marksistowskich kolonializm jest produktem imperializmu i kapitalistycznej eksploatacji, a skoro Chiny swego czasu nawet nie osiągnęły stadium pełnego rozwoju kapitalizmu, to nie mogła zatem nastąpić „kolonizacja” Tybetu i nie jest on „chińską kolonią”, władza KPCh jako awangardy chłopstwa i proletariatu jest władzą klasy pracującej i nie może być „chińską dyktaturą”, natomiast wkro-

czenie wojsk chińskich do Tybetu było „wyzwoleniem”, a nie „inwazją”, „agresją” czy „okupacją”⁴⁸.

Chiński model autonomii

Zakłada on:

- nieodłączność obszarów autonomicznych od terytorium ChRL, a zatem nie wchodzi w rachubę ani autonomia o profilu samodzielności (chiń. *dùlì zìzhì*), ani półsamodzielność o profilu federacyjnym (chiń. *zìzhìbāng*), bowiem założeniem jest scalanie państwa dla dobra ustroju socjalistycznego, a nie dzielenie (prymat czynnika ideologicznego jako *krystalizacja marksistowsko-leninowskiej teorii narodowości z chińską praktyką*);
- klasowe podstawy autonomii zgodnie z pryncypiami wspólnego dla całego państwa ustroju socjalistycznego i jego organami władzy oraz *jednolite kierownictwo państwowe*;
- konieczność przestrzegania Konstytucji ChRL z nałożonym przez nią obowiązkiem szanowania kierowniczej roli KPCh;
- zajmowanie przez mniejszość narodową określonego terytorium, na którym stanowi ona większość⁴⁹.

Uprawnienia w ramach chińskiego modelu autonomii obejmują:

- prawo do realizacji polityki rządu i wdrażania ustaw zgodnie z lokalnymi uwarunkowaniami oraz prawo do ustanawiania dodatkowych regulacji;
- prawo do realizowania specjalnych posunięć, o ile są one zgodne z państwowymi aktami prawnymi;
- prawo do zmiany lub wstrzymania realizacji polityki rządu oraz posunięć niezgodnych z lokalnymi uwarunkowaniami, ale dopiero po uzyskaniu zgody nadrzędnych władz;
- prawo do zarządzania miejscową gospodarką, ale w ramach centralnego planowania;
- prawo do dysponowania miejscowymi finansami;
- prawo do kierowania sprawami edukacji, nauki, kultury, opieki zdrowotnej

⁴⁸ Zob. m.in.: M. C. Davis, *Autonomy and Ethnic Conflict...*, op. cit., s. 5; C. P. Mackerras, *People's Republic of China: Background Paper on the Situation of the Tibetan Population – A Written Report Commissioned by the United Nations High Commissioner for Refugees*, Protection Information Section, luty 2005; T. C. Sorensen, D. L. Phillips, op. cit., s. 41–47; W. Smith, *China's Tibet...*, op. cit., s. 233.

⁴⁹ Shen Kaiyun, Da Ma, op. cit., s. 164–167.

- i sportu, ale bez zmiany proporcji, na przykład w ogólnokrajowych programach nauczania języka, historii itd.;
- prawo do organizowania sił bezpieczeństwa na miejscowe potrzeby w zależności od sytuacji;
 - stosowanie miejscowego języka na równi z chińskim w sprawach publicznych;
 - prawo do udziału w życiu politycznym ChRL; według źródeł chińskich reprezentacja mniejszości narodowych w OZPL jest proporcjonalnie większa aniżeli udział mniejszości w populacji ChRL i na przykład w VII kadencji parlamentu ChRL (w latach 1988–1992) wynosiła 14,9% – tzn. oscylowała wokół średniej 14% dla składu parlamentu podczas wszystkich kadencji – przy mniejszościach stanowiących 8% ogółu ludności, aczkolwiek liczebność deputowanych z każdej grupy narodowościowej zależy od *stopnia zaufania uzyskanego u władz centralnych*; kobiety stanowią w tej grupie deputowanych około jednej trzeciej ogółu, a wśród 15 zastępców przewodniczącego SK OZPL jest trzech przedstawicieli mniejszości narodowych. W OZPL IX kadencji zasiadało 402 deputowanych z mniejszości, w X kadencji – 415, natomiast liczba kobiet wśród nich zmalała ze 137 do 124. W KC KPCh XVI kadencji wśród 198 członków znajdowała się jedna przedstawicielka kobiet z mniejszości narodowych.

Biała księga ws. polityki narodowościowej

Opublikowana przez rząd ChRL w 1999 r. biała księga ws. polityki i praktycznych działań wobec mniejszości narodowych kładła nacisk na tworzenie obszarów autonomicznych dla 55 grup etnicznych na różnym szczeblu administracyjnym, podkreślała *szczególne przywileje* przyznane Tybetańczykom i zarazem głosiła, że ich stopa życiowa znacznie wzrosła pod władzą *centralnego rządu chińskiego*. Zaprezentowana argumentacja jako żywo przypominała uzasadnienia stosowane przez mocarstwa kolonialne dla usprawiedliwienia rządów nad podbitymi krajami i narodami. Samo pojęcie autonomii w wydaniu chińskim było zresztą i pozostaje wątpliwe i zaledwie nominalne, skoro w panującym w Chinach systemie nie ma mechanizmów demokratycznej kontroli władzy, organy przedstawicielskie spełniają funkcje głównie dekoracyjne i czysto formalne, nie istnieje instytucja wolnych wyborów, lokalne rządy regionów etnicznych stanowią jedynie przedłużenie władz w Pekinie, wolność słowa i zgromadzeń widnieją tylko na papierze, a o autonomię w regionach autonomicznych nikt nie pytał najbardziej zainteresowanych, tzn. rdzennej ludności miejscowej. Bez spełnienia powyższych warunków nie moż-

na mówić o prawdziwej autonomii, ponieważ dana społeczność nie ma możliwości praktykowania takiej formy rządzenia⁵⁰.

Tendencje nacjonalistyczne

Nasilenie tendencji nacjonalistycznych w Chinach nastąpiło po 1989 r. jako reakcja na zarzucane Zachodowi próby doprowadzenia w Chinach do *pokojujowej ewolucji* (*héping yǎnbiàn*) i zaszczepienia *burżuazyjnej liberalizacji* (*zīchǎn jiējī zìyóuhuà*) oraz na ostracyzm ze strony świata demokratycznego w związku z likwidacją ruchu na rzecz demokracji i masakrą na placu Tiananmen i w jego okolicach (noc z 3 na 4 czerwca 1989 r.). Sama KPCh bazowała na tradycjach nacjonalistycznych zarówno w momencie proklamowania ChRL, jak i w ciągu pierwszych 30 lat jej istnienia. Ideologia nacjonalizmu stworzyła KPCh idealną sposobność do przekształcenia się na scenie wewnętrznej w autorytarną partię rządzącą, kierującą się – zgodnie z zasadami konfucjanizmu – regułami życzliwości i humanitaryzmu (*rénzhèng*), a w polityce zagranicznej do prowadzenia polityki opartej na *interesach państwowych* oraz odtworzeniu stanu posiadania imperium mandżurskiego (np. odzyskania Tajwanu); kwestia *interesów państwowych* nie występowała wcześniej w programie działania KPCh, bowiem kolidowała z jej teoretycznie internacjonalistycznymi założeniami. Czynniki nacjonalizmu przebijają obecnie w kontaktach międzynarodowych Chin, gdy negocjatorzy z Pekinu starają się rozmyślnie deprecjonować pozycję partnerów, powołując się na własną, liczącą 5 tys. lat historię i wyjątkową w skali światowej *ciągłość cywilizacyjną* oraz *uczucia narodu chińskiego*. W 1993 r. pojawiły się wspierane przez wpływowych generałów (m.in. ministra obrony w latach 1982–1988 Zhang Aipinga oraz zmarłego w 2007 r. ostatniego weterana Długiego Marszu Xiao Ke) publikacje propagujące agresywny i populistyczny nacjonalizm. Wydana w 1994 r. przez b. czerwono-gwardzistę Wang Shana książka *Spojrzenie na Chiny trzecim okiem* (*Dì sān yǎnjìng kàn Zhōngguó*)⁵¹ zapoczątkowała serię nacjonalistycznych publikacji o charakterze nostalgii za czasami egalitaryzmu, zarazem postulujących utrzymywanie w Chinach rządów autokratycznych i elitarnych jako warunku zachowania stabilizacji. W 1996 r. w związku z pierwszymi wolnymi wyborami na Tajwanie dały o sobie znać nastroje antyamerykańskie, co uwidoczniło się w licznych publikacjach, m.in.

⁵⁰ Zob. M. C. Davis, *Response and Comments*, ad: E. Herzer, *The Practice of Autonomous and Self-Government Arrangements* [w:] *Tibetan Autonomy and Self-Government: Myth or Reality?*, Tibetan Parliamentary and Policy Research Centre, New Delhi 2000, s. 129–131.

⁵¹ Wang Shan, *Dì sān yǎnjìng kàn Zhōngguó*, Taiyuan 1994; J. Fewsmith, *China since Tiananmen. The Politics in Transition*, Cambridge 2001, s. 146–151.

w Chinach mogą powiedzieć nie (*Zhōngguó kěyǐ shuō bù*) oraz Za kulisami demonizacji Chin (*Yāomóhuà Zhōngguóde bèihòu*)⁵², nacjonalistycznie krytykujących Stany Zjednoczone, ich politykę i system informacyjny, a także ustrój demokratyczny⁵³.

Na III sesji X kadencji (5–14 marca 2005 r.) OZPL, złożone w ponad 85% z przedstawicieli narodowości Han, uchwaliło regulacje prawne, sankcjonujące represje wobec wszelkich tendencji niepodległościowych – tzn. w ujęciu chińskim: „separatystycznych” – wśród mniejszości narodowych, co szczególnie odnosi się do Tybetu, Xinjiangu oraz Mongolii Południowej. Już w samej nazwie dokument ten – *Ustawa antysecesyjna – Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó fǎnfēnlì guójiā fǎ*, w skrócie: *Fǎnfēnlì guójiā fǎ* – zakłada trwałą zależność zamieszkujących ChRL mniejszych grup etnicznych od narodowości Han i odbiera im prawo do samostanowienia.

Zakończenie: między nacjonalizmem a globalizacją

Od początku lat 90. XX w., tj. od momentu wiekopomnych przemian politycznych na świecie w następstwie upadku komunizmu w Europie Wschodniej i nastania epoki globalizacji, coraz bardziej zaznacza się kontrast między postępującymi tendencjami integracyjnymi a anachronicznym nacjonalizmem. Chiny stanęły wobec nowych wyzwań i dylematów, bowiem z jednej strony chcą – z korzyścią dla siebie – uczestniczyć w procesach globalizacyjnych, ale z drugiej strony przejawiają coraz silniejsze ciągoty wielkomocarstwowe lub co najmniej paternalistyczne (np. w stosunku do niektórych sąsiadów i terytoriów w rodzaju Morza Południowochińskiego), a zarazem kultywują i stymulują w społeczeństwie już nie patriotyzm, lecz nacjonalizm lub nastroje wręcz ksenofobiczne jako część ideologii państwowej – łącznie z podbudową kierowniczej pozycji KPCh – i praktycznie jedyne, obok prób powrotu do zasad konfucjanizmu, antidotum na pustkę ideową po faktycznej erozji komunizmu. Dzisiejsze realia polityczne Chin i ich kontaktów ze światem – niezależnie od wszelkich haseł i deklaracji w rodzaju *harmonijnego świata* (*héxié shìjiè*) bądź *pokoju wzrostu* (*héping juéqǐ*) – sygnalizują, że w miarę umacniania się obserwowanej obecnie asertywności Chin na arenie międzynarodowej coraz bardziej będą również, jak się wydaje, uzewnętrzniać się postawy nacjonalistyczne i – na tym tle – konfrontacyjne wobec reszty świata.

⁵² Qiao Bian, Zhang Zangzang, Song Qiang, *Zhongguo keyi shuo bu: lengzhanhou shidaide zhengzhi yu qinggan jueze*, Beijing 1996; Liu Kang, Li Xiguang, *Yaomohua Zhongguode beihou*, Beijing 1996.

⁵³ J. P. Cabestan, *The Many Facets of Chinese Nationalism*, „China Perspectives” 2005, No. 59.